FRA SORØ'S FORTID

Af

Gunnar Knudsen.

I Anledning af, at den nuværende Skole i Sorø i 1922 fejrede sit 100-Aars Jubilæum, er der med forskellige tidligere Elever som Bidragydere blevet udarbejdet en Bog om Klosterets og Akademiets Historie, til hvilken jeg har skrevet et Afsnit om Godsets Historie, væsentligst i 17. Aarhundrede. Ved dette Arbejde, der krævede en Gennemgang af de bevarede Regnskaber og Jordebøger, der nu findes i Rigsarkivet, samt en Del andet Arkivstof, har jeg gjort en Del Notitser om forskellige Ting, jeg ved den endelige Udarbejdelse af Afsnittet ikke fik Plads til at gaa nærmere ind paa. Jeg skal derfor i det følgende meddele lidt om Fiskeri, Havebrug, Skovhugst, industriel Virksomhed, Fattigfolk og Handel paa Skibsholm, samt om Svenskekrigen, idet jeg mener, at flere af disse Ting i og for sig har saa stor Interesse, at de fortjener at drages frem. Men samtidig vil jeg understrege, at jeg kun betragter det som løsrevne Stumper. Det bevarede Regnskabsmateriale vilde, om det blev udnyttet til Bunds, kunne

give fyldigere Oplysninger, ogsaa om disse her behandlede Forhold, men da det har ligget lidt udenfor Rammerne af den Opgave, der blev stillet mig, har jeg under Gennemgangen af Arkivstoffet kun lejlighedsvis noteret et og andet, som jeg syntes kunde tjene til Belysning af Forholdene paa Stedet og det daglige Livs Kaar.

FISKERI VED SORØ.

Da Sorø var Kloster, blev der uden Tvivl drevet et betydeligt Fiskeri i de omgivende Søer. Munkene maatte jo navnlig i Fastetiden ikke spise Kød, men derimod nok Fisk, og alene til Klosterets Forsyning maatte medgaa betydelige Mængder. Der er temmelig langt til Stranden, og man har næppe indladt sig paa at hidføre fersk Fisk derfra i større Omfang. Da Klosteret nedlægges, og Skolen i 1586 oprettes, fortsættes Udnyttelsen af Stedets Hjælpekilder tilsyneladende i de gamle Former, og jeg skal i det følgende fremdrage nogle Træk til Belysning af, hvorledes Fiskeriet foregik i 17. Aarhundrede, idet jeg som Kilde særlig benytter de bevarede Regnskaber.

Ved Skolens Fundats af 1586 ansættes en fast *Fisker*, der skal varetage Fiskeriet. Hans Løn udgjorde aarlig 10 Rd., og han havde Pligt til at fiske, binde og bøde Garn. Men det maa hurtig have vist sig, at han ikke alene kunde overkomme alt Arbejdet, for der antages mere Mandskab.

1604-05 var der fast ansat 2 Vaadfiskere og 1 „Toggerfisker“ (Togger var Navn paa en Slags Fiskenet, der ifl. en gl. Beskrivelse anvendtes i større Søer til at sætte udenfor Rørene).

Regnskaberne indeholder hvert Aar Oplysning om,

hvor mange Fisk der blev fanget i Søerne; det var ofte betydelige Mængder. 1599-1600 fangedes der saaledes 1434 Brasen, 917 Gedder og 23 Sudere; 1634-35 2123 Gedder og 1406 Brasen. Men Udgifterne var ogsaa meget betydelige; foruden Lønnen til Fiskerne maatte der betales mange Penge for Vedligeholdelse af Baade og Redskaber, hvilket altid opføres specificeret i Regnskaberne. 1610-11 gør Statsrevisionen ogsaa Vrøvl over det; det bemærkes, at Fiskeriet i nævnte Aar kun har givet 800 Fisk og 1 Td. Aal, men har kostet mere end 100 Rd.; det indskærpes, at der maa føres bedre Tilsyn med Fiskerne, at Fiskeriet ikke forsømmes. — Man har aabenbart paa højere Sted haft en Fornemmelse af, at de gode Fiskere bestilte for lidt.

Et Par Notitser vedrørende Redskaberne skal ogsaa meddeles. 1604-05 bandt 3 Piger fra Skælskør 240 Favne Garn til „den store Vaad", samt 56 Favne til „Kalven", og Rasmus Fisker i Pedersborg bandt 1 Brasenvaad og 1 nyt „Parkevaad"; endvidere fik Rasmus Fisker og Hans Andersen i Haverup 2 Skp. Mel for at tage Vare paa Brasenvaaddet, saalænge Brasenlegen varede. Det fremgaar heraf, at Fiskere havde fremmed, særskilt betalt Medhjælp saavel ved Vedligeholdelse af Redskaber som ved Pasning af Fiskeriet. 1618-19 indskærpes det derfor ogsaa, at Fiskerne selv kan binde Garn, naar Aftenen er lang! endvidere befaler Rentekamret, at en Fisker skal afskaffes, medens Bønderne kan hjælpe de andre.

Skolens faste Fisker boede i Pedersborg; 1613-14 fæstede Skolen Fisker Rasmus Tehe et lidet Hus i Pedersborg, som den tidl. Fisker Peder Nielsen døde fra, for en Afgift af 2 Rd. 1655-56 maatte bl.

a. Oluf Fisker i Pedersborg bøde 10 Rd. for ulovligt Krohold — og heri turde det være tilladeligt at se lidt af Grunden til, at det gik saa sløjt med Fiskeriet. Naar Manden har holdt Smugkro, har han næppe i tilbørlig Grad efterlevet Rentekamrets Instruks om at binde Garn, naar Aftenen var lang.

Foruden Fiskeriet i de store Søer har man dog ogsaa været inde paa at drive Fiskeavl i mindre Damme. 1640-41 oprenses saaledes 4 Fiskedamme i Præstehaven (der laa tæt ved Klosterbygningerne), og de foran omtalte Parkevaad har vel været til at tage Fisk med i Fiskeparker.

Krebsefiskeri blev ikke drevet af Skolens faste Fiskere, men af Husmænd, som en Gang om Ugen eller to kom og solgte deres Fangst til Skolens Køkken. Af et Udspisningsregister 1626-27 ses det, at der var 2—3 saadanne „Krebsefangere"; naar de kom med Fangsten, blev de beværtede ved Skolens nederste Bord. 1610-11 købtes af Anders Jakobsen i Vetterslev 650 Krebs at spise *Pinsedag* — altsaa har Krebs været en festlig Ret*). 1638-39 fæstede Mads Knudsen Krebsefanger det Hus i Slagelsebo (en Landsby der 1646 nedlagdes og hvis Jord udlagdes til Store-Ladegaard), som Widekind Christophersen boede i og oplod ham, og gav i Afgift herfor 27 Rd. Om dette er det nuværende *Krebsehus*, tør jeg ikke bestemt afgøre, men Beliggenheden kunde tale for det, og endvidere er der intet der tyder paa, at dette Hus

*) Skolebørnene fik ved Højtiderne særlig fin Mad; til Pinse, Paaske, Juleaften og Helligtrekongersaften, men ellers ikke, fik de Hvedebrød. Paaskeæg fik de ogsaa; 1614-15 købtes i Slagelse „Brisilie" til at farve Paaskeæg med (formodentlig Brasilin, et rødt Træ-Farvestof).

er blevet nedlagt i 1646; vi har bevaret en Fortegnelse over de Gaarde, som ved den Lejlighed blev nedlagt.

Af Interesse er det at faa et Overblik over, hvor mange Fiskevande der laa under Sorø. En Fortegnelse over „Sorø Klosters ferske Søer" fra 1697 findes i Rigsarkivet som en Del af en fuldstændig Besigtigelse af Godset, der blev foretaget i det Aar, og skal gengives her. I Fortegnelsen mangler dog Maglesø og Vedsø, i hvilke Kongen selv havde forbeholdt sig Fiskeretten ifølge Skolens Fundats. De øvrige er:

1. *Sorø Sø* begynder ved Indgangen til den Filosophische Gang paa Landevejen i Sorø Skov og strækker sig rundt om Sorø Kloster til Broen, hvor Landevejen gaar over til Slagelse udenfor Sorø. En stor Sø af Begreb.

2. *Lille Søe,* eller Pedersborg Søe kaldet, strækker sig fra Broen udenfor Søen, hvor Landevejen gaar over til Slagelse, og op til Pedersborg.

Nr. 1—2 var tillagt Spisemoderen, Mette Augustinus'es, „som spiser Skolebørnene".

3. *Tullesøe* strækker sig fra Krebsehuset og forbi Brandsmarch ind til Pedersborg. Er en god Sø. — Bortforpagtet til 4 Mænd i Sorø, aarl. Afgift 20 Rd.

4. *Brummue Søe,* imellem Brummue og Krøgerup, giver Gedder, Brasen, Aborrer og Skaller.

5. *Biergebye Søe* ligger imellem Brummue og Biergebye, giver samme Slags Fisk som Nr. 4.

6. *Eskildstrup Søe* er en Fælled-Sø med Tersløsegaard, ligger Norden for Biergebye, giver ligedan Fisk som Nr. 4.

Nr. 4—5 var ifl. Kontrakt af $^{14}/_{1}$ 1672 forpagtet

til Sal. Niels Hansen Overberg, for 40 Rd. aarl., nu (1697) var alle 3 Søer (4—6) bortforpagtet til Morten Fisker i Ebberup for 16 Rd. aarlig.

7. *Gyrstinge Sø* er en Fælled-Sø med Rytterbønderne; tillige med en Del anden Fisk giver den Brasen, Skaller, Aborrer og Gedder. Den var fæstet af Sal. Niels Hansen Overberg, men nu bortforpagtet til Fisker Niels Pedersen i Gyrstinge for 10 Rd. aarlig.

8. *Windstrup og Tyestrup Søer* er Fælled-Søer, saavidt Suserup og Nygaard paastøder; de andre Lodsejere er Næsbyholm og Bavelse m. fl. — Bortforpagtet til 3 Mænd i Suserup, 1 i Nygaard og 2 i Broby for ialt 4 Rd. aarlig.

9. En liden Sø kaldes *Liøngs Sø,* liggende ved Liøngs By paa Østersiden, giver Karudser, Krebs, Suder og deslige Slags Fisk. Bortforpagtet til Peder Jensen i Liøng for 8 Rd. 4 Mk. aarlig.

Fortegnelsen regner kun med disse 9 Søer som indtægtsgivende, og Besigtigelseskommissionen af 1697 formoder, at om de blev bortforpagtet samlet, kunde de give 100 Rd. aarlig; Spisemoderen kunde godt afstaa Fiskeriretten uden Godtgørelse, da hun var bedre betalt for Spisningen end Herlufsholm og Studiegaarden, og desuden ikke selv brugte Fiskeriet.

Fortegnelsen regner ikke med særlig Indtægt af Fiskeriet i Vandløbene, uagtet dette tidligere har givet en Del Indtægt. Nogle Eksempler skal anføres.

1614-15 fæstede Laurids Pedersen i Borød for 7 Rd. et lidet Telneleje i det Aagab, som løber af Valkemølledam ned i Sorø Sø, og 1621-22 gav Hr. Oluf Nielsen i Lynge (Præsten) 5 Rd. i Stedsmaal af et lidet Telneleje i en Bæk kaldet „Tynndbek", som

løber ned i Sorø Sø. *Telne* er et ældre Ord for „Ruse", og Telneleje maa derfor være „Plads til Anbringelse af en Ruse". Utvivlsomt er der her i begge Tilfælde Tale om samme Sted, nemlig det brede Vandløb, der lidt S. for Parnas falder ud i Sorø Sø, det er det eneste større Vandløb fra denne Side. Valkemølle Eng, der tidl. havde været bortfæstet til en Bonde i Borød for 1 Otting Smør om Aaret, siges fra 1639-40 at være blevet indhøstet „til Stedet", d. v. s. til Skolen.

Af andet Rusefiskeri kan nævnes, at Jens Møller Bromme Mølle 1615-16 for 6 Rd. fæstede det Fiskeri, han tilforn havde i Møllestrømmen. Det ser ud til, at Skolen her har øjnet en ny Indtægtskilde og gjort sin Herlighedsret gældende, for det synes jo, som om han tidligere upaatalt har drevet Fiskeriet uden Afgift. 1637-38 bortfæstes for stor Afgift Fiskelejer, d. v. s. Rusestader, ved Bromme Sø, vel nok den større, saakaldte Maglesø. Saaledes fæstede Niels Jensen i Bromme det Fiskeleje sønden i Bromme Sø, kaldes *Hørst*, som hans Fader havde i Brug, mod et Stedsmaal paa 3 Stude, og s. A. fæstede Erik Jensen sstds. det Fiskeri Vesten Bromme Sø, som kaldtes *Stiermoesze*, som Jens Nielsen havde i Brug, og gav 1 Okse og 4 Faar. Det sidstnævnte maa vel være ved den saakaldte Aalerende. 1610-11 havde Hr. Jørgen Lauridsen, Præst i Slaglille, fæstet et lidet Gab i „Thoelsøe" til at sætte en Ruse i. Dette har rimeligvis været i den saakaldte Tuel Aas, Udløb af Søen, lidt Øst for Krebsehuset. 1620-21 omtales en Aalekiste paa dette Sted. 1612-13 havde Hr. Christen Madsen, Præst i Gyrstinge, fæstet et lidet Telneleje i Gyrstinge Sø for 4 Rd. (maaske Udløbet af Frøsmose Aa).

1614-15 gav Niels Mogensen i Bjærgby 2 Rd. i Stedsmaal for at sætte en Ruse i Bjærgby Sø, og s. A. gav Gøde Madsen i Løng 2 Rd. for et lidet Fiskeri at bruge i Løng Sø (Udtrykket tyder ogsaa nærmest paa en Ruse). 1639-40 fæstede Hr. Jens Munk, Præst i Munke-Bjærgby, for 1 Okse det lidet Fiskeleje til to eller tre Ruser i Bjærgby Sø, som salig Hr. Jesper tilforn havde. 1620-21 havde Peder Ibsen i Nygaard fæstet paa Livsstid et lidet Fiskeri i Vinstrup Sø, for 2 Rd., og Aaret efter fæster Husmand Peder Sørensen i Nygaard for samme Betaling et lille Fiskeri i samme Sø. Paa denne Sø var der jo flere Lodsejere, og Fiskeretten kunde blive Genstand for Strid; 1635-36 omtales en Landstings-Afvisningsdom i den Sag med Otte Brahe Stensen om det Fiskeri i Vinstrup og Suserup Søer.

Det vil af disse tilfældigt valgte Eksempler fra Regnskaberne fremgaa, at der i det 17. Aarh.s første Halvdel altid er Tale om at bortfæste bestemte Rusestader, der i Regelen bortfæstes for Livstid mod et Stedsmaal, der er en Afgift een Gang for alle; det ses ogsaa, at Sognepræsterne oftere er Liebhavere til disse Ruser. I den sidste Halvdel af 17. Aarh. kommer man — som det fremgaar af den foran meddelte Fortegnelse over Søerne fra 1697 — ind paa at bortleje den samlede Fiskeret for hver enkelt Sø mod en aarlig Afgift.

Under Maribogodset, som 1623-65 laa under Sorø, hørte et meget betydeligt Fiskeri paa de store Maribosøer. Det var imidlertid oprindl. bortforpagtet samlet til Enkedronning Sofie og senere til „den udvalgte Prins", Christian IV.'s ældste Søn, for 75 Rd. om Aaret. Ganske vist betalte Akademiet for Vedligeholdelse af

Aalekister m. v., saa det var ikke Nettoindtægt. Der er et Eksempel paa, at man er gaaet særdeles strængt til Værks overfor ulovligt Fiskeri i disse Søer. 1657-58 maa Arvingerne efter Laurids Hummelfører, som brugte ulovligt Fiskeri i Maribo Søer, og derover „blev druknet", betale 66 Rd. og 4 Mk., for at han kunde blive begravet i Kirkegaarden. Saa stor en Forbrydelse var det at tage af Dronningens Fisk, men Straffen for denne Forseelse, at „blive druknet", synes ellers ikke at være lovhjemlet; den kan dog ifølge sin Natur være et Levn af ældre Retsvaner; den rummer jo et tydeligt udtalt Gengældelsesmoment.

HAVEBRUG.

Angaaende Havebruget paa Sorø kan der ogsaa meddeles et Par Oplysninger. Oprindelig synes det hele at have sorteret under *Humlemanden;* i hvert Fald nævner Fundatsen 1586, at der skal holdes en Hommel-Mand, som og skal have Opseende med Abild-Haugene, Roer og Rødder, og gives om Aaret 4 Daler. Men i Regnskaberne optræder meget snart tillige en *Urtegaardsmand*, og Havevæsenet maa vel derfor være blevet delt paa den Maade, at Urtegaardsmanden har overtaget Urte- og Frugthaven, medens Humlemanden væsentlig har passet Humlekulerne.

Men der har ogsaa været Lysthave; paa Resens Tegning af „Klosteret" fra ca. 1670 ses et større Anlæg i fransk Stil Vest for Klostermuren, udfor de nuværende Gymnasiebygninger.

Urtegaardsmanden har vistnok boet i Pedersborg; i 1618-19 fæstede Casper Murmester for 2 Rd. det lidet Gadehus i Pedersborg, som Staphen Urtegaards-

mand døde fra. I det hele taget boede jo de fleste af de Haandværkere og andre, som levede af Skolens Arbejde, i Pedersborg, der var at regne som Forgaarden til Sorø Kloster; før ca. 1622 fandtes der vistnok ikke et Hus ved Sorø med Undtagelse af, hvad der hørte til Kloster og Skole, og Sorø By eksisterede slet ikke.

Om Havebrugets Omfang kan der iøvrigt ikke siges meget; men Urtegaardsmanden og Humlemanden har dog ikke udført alt det forefaldende Arbejde selv; de har haft Hjælp af Ugedagsmændene, de Husmænd (eller „Gaardsæder"), der havde Pligt til at forrette en Dags ugentlig Hoveriarbejde paa Skolen. 1567 blev saadanne Husmænd, som ophuggede Humlekuler, og som plukkede Humle, bespist paa Klosteret; der medgik hertil en Del Sild, Brød og Byggryn. Af et Udspisningsregister 1626-27 ses, at der undertiden arbejdede indtil 9 Husmænd enkelte Dage i Urtehaven, uden at det altid angives, hvad de bestilte. Dog ser vi, at i een Uge huggede 3 Husmænd Torn til Gærde, og i følgende Uge lukkede 2 Husmænd Gærde om Urtehaven. Den maa derfor antages at have været hegnet med flettet Risgærde af Tjørnegrene el. lign. Ved en anden Lejlighed var 3 Husmænd beskæftigede med at sætte Asketræer i Urtehaven, og en anden Gang var der 1 Husmand, som slog Nælder og Græs i Haven. Hvis dette skal opfattes som Tegn paa, hvorledes man i Almindelighed slap over Renholdelsen af Haven, vidner det jo ikke om særlig intensiv Drift.

Lejlighedsvis oplyses lidt om, hvad der dyrkedes i Haven. 1614-15 var der i Skælskør blevet købt Sætte-Lavendel til Skolens Haver. Ikke sjældent

findes bevaret Regninger paa Urtefrø, leveret til Skolen, og som Prøve skal meddeles Indholdet af en saadan fra 1620—21, der angaar noget forskelligt Frø, købt hos Johan Freidiner i Bremen: Løgefrøe $1^1/_4$ ℔, Gulle Røde frøe $^3/_4$ ℔, Meyran (ɔ: Merian) 14 Lod, Basilicke (ɔ: Basilikum) 1 Lod, Timmian 10 Lod, Erffteskock (ɔ: Artiskok) 4 Lod, Augurker 8 Lod, Rosmarie (ɔ: Rosmarinus officinalis) 2 Lod, Meloner 2 Lod, Huide Kabus (ɔ: Hvidkaal) 6 Lod, Røde Kabus (ɔ: Rødkaal) 2 Lod, Røde bede frøe 2 Lod, Radiis 2 Lod, Laducke (ɔ: Salat) 8 Lod, Andiue (ɔ: Endivie) 3 Lod, Gule filiter (?) $1^1/_2$ Lod, Kordebenedichtfrøe (ɔ: Carduus benedictus) 2 Lod, Purtelack 1 Kvint, Dubelte Negelker (ɔ: Nelliker) 1 Lod, Blomicke der Leibe (Fejl for Liebe? ɔ: Kærlighedsblomst) $^1/_2$ Lod.

Alt i alt er det et ganske pænt Sortiment for en Urtehave, men der mangler Grønkaal. Den har næppe været savnet i saa stor en Have. Maaske har Urtegaardsmanden selv avlet Frø af den. Der har vel ogsaa været flere Blomster end dobbelte Nelliker og „Blomicke der Liebe", men her maa man vel i højere Grad tænke paa de gammeldags fleraarige Blomsterplanter, Stauder.

Meloner bliver næsten aldrig til noget paa Friland, men om man deraf tør slutte, at der under en eller anden Form har været Driverier eller Mistbænke ved Skolen, ved jeg ikke; direkte Vidnesbyrd har jeg ikke fundet. Agurker har man dyrket mange af, og konserveret dem i større Udstrækning; 1644—45 lavede Bødkeren saaledes Agurketønde til Urtegaardsmanden. Formodentlig har man saltet Agurkerne, den letteste Form for Konservering og noget, man iøvrigt undertiden bruger endnu.

Muligvis har man ogsaa kendt til *at tørre Æbler.* I 1640-41 laver Smeden 2 Jærn til Fruen „at stikke Eble igennem med". Den simpleste Maade at tørre Æbler paa er vel nok at stikke Hul igennem dem, trække dem paa en Snor og ophænge dem til Tørring i Sol og Luft, og maaske disse Jærn har været anvendt til noget i den Retning.

Biavl har man ogsaa drevet. Regnskabet fra 1633-34 meddeler saaledes, at Smeden havde lavet 4 Søm, som blev brugt ved *Bierne.* I et moderne Regnskab vilde man næppe finde en Post af denne Slags, men den Gang førte man Bog over, hvor hvert enkelt Søm blev anvendt.

Havebruget har dog ikke været saa stort, at det kunde holde Skolen forsynet med fornødne Grøntsager og med Frugt; Regnskaberne udviser stadig, at der tilføres betydelige Mængder. Men Husholdningen var ogsaa meget stor, de mange unge Herremænd ved Akademiet, Peblingene i Klosterskolen, Præceptorer, Professorer, Eksercitiemestre, Hørere samt hele Gaardens faste Stab, fra Skriveren til Mælkedejen, skulde jo daglig „spises", som det hed. 1634-35 bespistes saaledes 232 Personer. Men allerede 1610-11 indskærpedes det, at Æbler, Kaal, Rødder og Roer ikke maa købes, da der holdes Urtegaardsmand. Regeringen mente, at det kunde spares. Det er muligt, at Haven har været for lille, eller at Urtegaardsmanden ikke har været Stillingen voksen; en Kendsgerning er det, at Indførselen vedblev. 1642-43 købtes saaledes 30 Tdr. Æbler fra Fyn, 13 Td. Gulerødder fra København, 4 Td. Pastinak og 1 Skok hvid hollandsk Kaal fra Skælskør og 2 Td. Peberrod fra Amager, ligesom Rasmus Ladefoged købte nogle

røde Roser i Slagelse til „at brænde Vand af til Stedens Fornødenhed". 1644—45 lavede Bødkeren 24 Tønder, som kom til Fyn efter Frugt, og slog paa hver Tønde 8 Baand. 1647-48 købtes atter 25 Td. Æbler i Nyborg. Og 1644-45 fik man oversendt 1 Td. Pæremost og 2 Td. Æblemost fra Nyborg. Ogsaa fra Laaland, hvor Akademiet jo besad det tidligere Maribo Klostergods, blev der oversendt en Del Frugt og lignende.

Med Havesager kunde Skolen saaledes ikke føde sig selv. En Undtagelse danner dog Nødderne, dem eksporteredes der jævnlig en Del af. 1644-45 pakkede Skolens Bødker saaledes 21 Td. Nødder. Men de var jo nok plukkede i Skoven.

Heller ikke Skolens Humlehave kunde yde nok til Stedets mægtige Bygninger. I 1599-1600 avledes saaledes 67 Skpd., medens der indkøbtes 793 Skpd.; Humledyrkningen maa iøvrigt have været almindelig paa Egnen, for Humlen købtes gerne hos Bønderne paa Godset.

FOR STOR SKOVHUGST.

Sorø Skove, der i vore Dage breder sig over Egnen, omkrandser Søerne og skaber den fredfyldte Plet, vi alle elsker, var i 17. Aarh. Genstand for en skaanselløs Hugst, der truede med at tilintetgøre dem. Og det drejede sig ikke om Brænde til Salg, men derimod om Brænde til Skolens Embedsmænd, Funktionærer og Bønder. De, som en Gang havde faaet bevilget fri Brændsel, vedblev stadig at faa det. F. Eks. var der Præster, der vistnok if. Fundatsen af $^{27}/_{1}$ 1574 havde faaet Brændselsret, men vedblev at faa Brænde fra Sorø, selv efter at Embederne ved Godsreduktionerne omkring 1665 var gaaet over i

andre Godsejeres Besiddelse. De, der en Gang havde faaet bevilget Brænde, opnaaede ikke sjælden, Tid efter anden, en Forhøjelse, saaledes at Hugsten Aar efter Aar maatte sættes op for at kunne strække til. I Rigsarkivet findes i en Besigtigelse af Godset fra 1697 en sammenlignende Fortegnelse over, hvor stor Hugsten var i 1685 og 1697, og som her skal meddeles:

	1685		1697	
	Hjultømmer Læs	Brænde Læs	Hjultømmer Læs	Brænde Læs
Amtmanden		100		
Skolen med Forstand. og de andre Betjente		500		800
Skolens Spisemester		100		100
Præsten i Sorø		40		40
Organisten		12		12
Badskæren		12		12
Holtsførsteren og Birkefogeden		39		44
Den store Ladegaards Forpagter		80		50
Den lille Ladegaards Forpagter		40		50
8 Præster	16	32	16	96
7 Sognedegne (1697: 8)		14	8	32
Birkeskriveren	2	4	2	10
2 Skovridere	4	8	4	12
19 Skovfogeder 1697: 26	38	38	52	104
Skriveren og Ridefogd.			4	20
306 Bøndergaarde (1697: 340)	612	612	680	1020
20 Husmænd		20		
Sorø Bys Borgerskab		50		80
Værtshuset				30
	672	1701	766	2512
	2373		3278	

Tilmed meddeles det, at et Læs Brænde regnes til 4 Bønderlæs — altsaa huggedes der 1697 i alt 13,112 Bønderlæs Brænde. Vel var et Bondelæs ikke ret stort, men da Bønderne maatte hjemskove alt Brændet, betød det alligevel ligesaa mange Kørsler for dem, et efter Forholdene meget anseligt Hoveri-arbejde. Bønderne klagede bl. a. over, at de end ikke i Sæde- og Høsttiden kunde blive fritaget for Skovning, de maatte køre med Brænde hele Aaret rundt.

Desuden udvistes der Bygningstømmer, hvor der var Trang til det ved Reparation af Bøndergaarde og ved Opførelse af nye. Men Kommissionen af 1697 var klar over, at man ikke kunde blive ved med at hugge i denne Maalestok, uden at Skovene gik til Grunde, og tilraadede kraftige Indskrænkninger og Tilsyn med, at det Træ, som udleveredes til Bygningsbrug, virkelig fandt Anvendelse paa denne Maade. Meget af det, der var udvist, saavel til Bygningsbrug som til Hjultømmer og Brændsel, blev nemlig videresolgt af de paagældende, og man sluttede heraf, at Trangen til det derfor ikke kunde være saa stor. De foreslaaede Indskrænkninger maa sikkert være bragt til Udførelse, ellers havde der nok ikke været meget af Sorøskovene tilbage i vor Tid.

INDUSTRIEL VIRKSOMHED.

Herunder kan vel næppe henregnes det at fremstille Klæder til eget Forbrug — det gjorde man nemlig til en vis Grad ligesom det endnu i 19. Aarh. var almindeligt paa Landet; man klippede Faarenes Uld og tilvirkede det til Garn, og man avlede Hør, som man selv spandt og vævede. 1599-1600 avlede

man saaledes 18 Lispund Uld og „Lod“, samt 5 Lispd. Hør; der saaedes i Klosterets Mark 1 Td. og 1 Skp. Hørfrø. Skolen havde sin egen Bleghave; 1617-18 maatte Jens Lauridsen i Pedersborg bøde 46 Dlr., fordi hans Søn havde taget noget Lærred der. Kvinderne og Pigerne paa Stedet maatte vistnok spinde Garnet; i hvert Fald maatte de udføre den fornødne Syning, da der ikke maatte holdes særlige Sykvinder (Antegnelse 1616-18). Til Hørrens Tilberedning gav Husmandskonerne en Haandsrækning.

Man havde en udmærket Vandmølle, der laa vestligst indenfor Klostermuren nede i Kanten af Sorø Sø; det til Drivkraft fornødne Vand kom fra den dybe Grøft, der løber langs Filosofgangen. Der var en fast ansat Møller, som passede den. Denne Mølle havde nok fuldt op at male. Forstanderen Jon Jakobsen klagede 1607 over, at Adelen og andre, der bor omkring Sorø Kloster, tit understaar sig til at lade deres Korn skalle og sigte paa Sigtekværnene i Klosterets Mølle uden at svare noget Toldmel derfor, saaledes som det ellers er sædvanligt paa andre Steder. Kongen befaler ham derfor, da et saadant Besøg af fremmede for at faa deres Korn sigtet og malet medfører stor Ulejlighed, og det i sig selv er rimeligt, at Klosteret faar nogen Gavn deraf, at give Ordre til, at de fremmede af Adel eller andre, der herefter lader deres Korn sigte eller male i Klosterets Mølle, skal svare rimelig Told derfor til Klosteret, saaledes som det er sædvanligt andre Steder i Riget. Den oppebaarne Told skal han føre til Indtægt i Regnskabet*). Det sidste har jeg aldrig set noget

*) Kancelliets Brevbøger 27/5 1607.

til, og formodentlig har Adelen ophørt med at køre til Mølle der, naar der ikke kunde blive malet gratis.

Man brændte *Tegl* paa Sorø. I 1567 ses det, at Ovnen blev passet af 8 Husmænd, der laa her i 8 Dage for hver Ovnfuld Sten. De blev beværtede med Brød, Smør, Oksekød, Faarekød, Hvilling, Sild og Byggryn samt Øl — $^1/_2$ Td. om Dagen, saa de kan da ikke have tørstet. 1624-25 blev der nedbrudt en Tegllade. 1641-42 betaltes 5 Dlr. til en Teglbrænder fra Jylland ved Navn Peder Jørgensen, for hans Rejser og Umage herover, for efter Hofmesterens Befaling at opsøge Tørv og Ler ved Sorø til at brænde Tegl af. Formodentlig har man fundet noget mere, for 1656-57 brændte man i hvert Fald Sten igen; der købtes nemlig en gl. Hest at bruge for Lervognen ved Teglovnen. Nogen større Virksomhed har det dog vist aldrig været. Ligeledes havde man en *Limovn,* hvori man brændte Kalk. 1602-03 blev der brændt 39$^1/_2$ Læst Murkalk; 1610-11 sælges der f. Eks. Kalk til Omegnens Skomagere og Bønder.

Det synes at have været paa Tale at oprette *Papirmølle* i Sorø. I Regnskabet for 1643-44 staar: „Givet en fremmed Papirsmøller for en „Skabelun" paa en Papirmølle at gøre, og for et Sted dertil at udse, for sin Umage 3 Dlr." Akademiet havde jo faaet Trykkeri, og der har maaske i den Anledning været Ønske om selv at kunne fremstille det Papir, som skulde bruges heri; dog har jeg ingen Antydning fundet om, at det skulde være blevet til noget.

DE FATTIGE.

Fattigfolk var ilde stedt i 17. Aarh. De maatte

gaa omkring og bede om lidt til Livets Ophold. Offentlig Forsorg var et ukendt Begreb. I Middelalderen havde Klostrene ganske vist taget sig noget af dem, og efter Reformationen blev Barmhjertighedsgerningen overdraget til Kirkeværgerne. Sorø Skole bevarede dog lidt af Klostertidens Traditioner i Forholdet overfor Staklerne. Vi kan af Regnskaberne se, at man hvert Aar paa Skærtorsdag „efter gammel Sædvane" uddelte ikke ubetydelige Mængder af Fødevarer til Egnens Fattige. I 1610-11 anvendtes hertil følgende Mængder af Madvarer: Brød, bagt af 10 Skæpper Mel. 1 Otting Smør. 3 Skæpper Ærter. 1 Krop Nødekød (ɔ: 1 slagtet Ungkreatur). 4 Td. Øl, brygget af 9 Skæpper Malt og 1½ Skæppe Humle. Det kunde se ud til, at man havde kogt en stor Portion Ærter paa et helt Kreatur samt givet Smør, Brød og Øl dertil. 1624-25 anvendtes 3½ Pd. Mel til Brød, 3 Td. Malt og 3 Skæpper Humle til Øl, endv. 1 Td. Sild og ½ Td. og 1 Fjerdingkar Ærter. Denne Gang har man ikke faaet Smør paa Brødet, og ikke Sul til Ærterne. Det noteres, at der blev givet 900 Personer Almisse for Porten paa denne Skærtorsdag. Det maa have været en mægtig Folkevandring. Da Uddelingen foregik udenfor Porten — aabenbart efter gammel Klostertradition — er det maaske sandsynligere, at de har faaet Levnedsmidlerne udleveret i ikke-tilberedt Stand.

I 1644-45 staar der i en Bødkerregning en Post, som lyder: „Item slog jeg et Hasselbaand om et af de fattiges Fade i Bryggerset, 4 Sk." Det kunde næsten tyde paa, at der til Stadighed henstod Fade i Bryggerset, af hvilke de fattige kunde hente Mad

— muligvis Levninger og Affald fra Skolens Køkken. Disse „Almisse-Baller“ nævnes forøvrigt udtrykkelig i Fundatsen af 1586 som sorterende under Dugsvenden. Under 3. April 1645 gør Bødkeren 4 Baljer „til at bære de fattiges Almisse i“. Det er formodentlig til den store Uddeling paa Skærtorsdag.

Dog kan denne Skærtorsdagsalmisse ikke have haft nogen Betydning i Retning af Fattigforsørgelse. I den Henseende var Tiden ganske ubarmhjertig. Naar en gammel Bonde ikke længer kunde magte Bedriften og svare sin Landgilde, maatte han ofte forlade Gaarden i Armod og gribe til Tiggerstaven. Aftægt har jeg ikke set anvendt. Først i 1741 ses der Spor af, at gamle Bønder kan faa en Slags Alderdomsunderstøttelse, idet der i dette Øjemed bevilges 100 Dlr. aarlig af Skolens Kasse.

Den berømte Birgitte Thott (født 1610, død 1662), som henlevede sine sidste Aar i Sorø, skænkede til de fattige og Kirken der Restoplaget af Oversættelsen af Seneca, en Bog, der senere er blevet saa navnkundig paa Grund af sit fortrinlige Dansk. Bogen, der blev trykt i Akademiets Bogtrykkeri i Sorø 1658, er nu temmelig sjælden og betales højt. Det til de fattige skænkede Restoplag blev sendt til Børsen i København for at blive solgt der. Her henlaa Bøgerne i mange Aar uden at blive afsat; i 1678 blev der holdt Syn over dem, og Dokumentet herom lyder:

Anno 1678 d. 10. December Var Jeg Underschreffne Christen Lauritzøn Drachardt effter udgiffven fuld Magt til Mig fra Sorøe daterit d. 6. hujus paa Børsen och udj to gode Mænds, Naffnlig Hermand Caspersønsz och Salmons Salmonsønsz, Nærværelse oplugte de fiire Pacher med den dansche Seneca, som

hosz Poffvell Lorentz Holst være nedsatte i forvaring aff Sl. Welb. Jørgen Rosenkrantz, hoffmester paa Sorøe, och aff hvilche effter hansz død, effter de Welb. ædle her Commissariers begge Landsdommerne her i Siæland, derisz udstedde Lodseddeler, To hundrede Exemplaria Varc tilfaldne bemeldte Sorøe Kirche och fattige. Och da befandtisz alle 4 Pacher fulde, vel for Varte och Veltilpachede. Men udj dem Alle indholdtisz alleene hundrede fijresindstiuffve och Nj Exemplaria och nogle Defecter, Aff hvilche Jeg Underschreffne Christen Lauritzøn annammede fiorten, Christian Gertszøn Nj, Peter Hauboldt fich to udj Commission, at selge stychet i det ringeste for to Sldr. Aff resten, som er hundrede och trediesindstiuffve, tilkommer Mig Underschreffen Poffvell Lorentz it Exemplar i steden for de Mange Aarsz Huuszhyre, som Jeg med rette haffde at prætendere. De andre bliffver staaende hosz Mig her paa Børsen udj lige Commission, enten at forschaffe Penge derfor à 2 Sldr., om de bliffver soldt, eller och Lade Sorøe Kirchesz och fattigesz Forstandere Være dem følgagtige, naar paaæschisz. Och schall her aff findesz tvende Eensz Lydende Copier, It paa Sorøe eller hosz Mig Christen Lauritzøn, It Andet hosz Poffvell Lorentz. Dat. Kiøbenhaffn ut supra.

Christen Laurszøn Drachardt. *Poul Lorentz Holst.*

Fra 1691 foreligger Kvittering for 11 Expl, af Seneca, men Beløbet anføres at skulle gaa lige op med Pladslejen af de 4 Pakker paa Børsen. I 1709 er de gl. Seneca'er endnu ikke blevet solgt! der er 79½ Expl. tilbage; de fleste er bortkommet under en Transport fra Børsen til et Oplagssted i Byen,

for hvilket Tab Magister Foss' Enke gøres ansvarlig. Der er da Tale om at sætte Restoplaget paa Auktion.

Den betydelige Boggave bragte saaledes næppe de fattige nogen Indtægt af Betydning, og Samtidens Interesse for Bøgerne kan ikke have været stor, naar Oplaget saaledes kunde henligge et halvt Hundrede Aar uden nævneværdigt Salg.

Birgitte Thott var dog ikke udelukkende Forfatterinde, hun havde rimeligvis ogsaa visse Anlæg for praktiske Sysler. Ifl. Regnskabet 1658-59 købte Skolen saaledes 20 Oste af hende. Men det er jo ikke helt sikkert, at hun har lavet Ostene selv.

HANDEL PAA SKIBSHOLM.

I Aarbogen for 1914, Side 91 flg., har jeg meddelt nogle Oplysninger om en gammel Havn, Skibsholms Havn, der laa ved Mundingen af Vaarby Aa, nær ved Pine Mølle, og som brugtes en Del i 16.—17. Aarh., men som blev forbudt, efter at Korsør var blevet Stabelstad i 1661. Nu kan det af Sorø Skoles Regnskaber ses, at man i 17. Aarh. har hentet en meget væsentlig Del af sit Tømmerforbrug herfra, og uagtet Spørgsmaalet om Havnens Omsætning egentlig kan være ret ligegyldigt, synes jeg dog, at et Par faktiske Oplysninger herom kan bidrage lidt til at anskueliggøre, hvorledes der i sin Tid har været Liv og Virksomhed paa denne Strand, der nu ligger øde og upaaagtet hen.

I Regnskabet 1610-11 ligger en Kvittering, der lyder: „Kendes jeg Niels Nielsen, boendes paa Læsø, at have annammet af Jørgen Skriver paa Sorø Kloster 6½ Rigsdaler for 200 Stenlægter af „Schiffholm" den 16. Maj Anno 1610".

1625-26 hedder det: Købt ved „Skibholmb“ af Laurids Andersen i „Huerle“ ved Kongsbak dette efterskrevne Tømmer her til Stedet: 9 Tylter Deller (ɔ: Brædder), 1 Tylt norsk 16 Al. Tømmer, 16 Tylter 14 Al., 6 Tylter 12 Al., til Stilling (ɔ: Stillads) til Spiret, og 800 Lægter.

1631-32 hedder det: „Niels Olufsen i Kongsbak, som laa i „Skibholmb“ med sin Skude, givet ham for 30 Tylter Fyr- og Grandeller, for Tylten overhoved 6½ Mk., er 48½ Dlr. 1 Mk. Mønt“.

1632-33 hedder det atter: „Jens Jespersen af Æbeltoft i Jylland, som laa for „Schibholmb“ med sin Skude, givet ham for 80 Tylter Deller, Tylten 6 Mk., item for 60 Tylter Rafter, Tylten 3 Mk., er 165 Dlr.“ Og „Laurids Olsen i Næsby ved Stranden for 16-Al. Træer, 2 Tylter, Tylten 9½ Dlr., 14 Al. 3 Tylter, Tylten 3 Dlr., 10-Al. Træer 2 Tylter 2 Træer, Tylten 1½ Dlr., 250 Lægter, Hundrede 3 Dlr., er tilsammen 38½ Dlr. 1 Mk.“

1633-34 købtes der Lægter, Tømmer og Brædder for 148½ Dlr. af Mads Nielsen af Læsø, som laa i „Schibholmb“ med sin Skude.

1635-36 købes der i „Schibholmb“ af Jens Olsen af Kongsbak 25 Tylter Deller 7 Mk. og 350 Lægter à 3 Dlr. pr. 100, ialt 54 Dlr. 1 Mk., og sammesteds af Thord Mogensen 18 Tylter Grandeller à 6 Mk. og 2 Tylter 12-Al. Tømmer à 3 Dlr., ialt 33 Dlr.

1636-37 købtes der Brædder, Tømmer og Lægter af Niels Lauridsen af Læsø, som laa ved „Skibholmb“ med sin Skude.

1638-39 købtes der Tømmer, Lægter og Brædder for 38 Dir. 1 Mk. af Svend Pedersen af Kongsbak, som laa ved „Skibholmb“ med sin Skude.

1643-44 betales der Penge for Transport af Brædder og Kalk fra Skibholm.

Det sidstnævnte er en usædvanlig Udgiftspost, for Varerne transporteredes ellers altid hjem af Skolens Bønder, som tilsagdes til at besørge den fornødne Kørsel, hvilket de havde Pligt til. Det var jo en ret betydelig Køretur, men de havde mange Ture, som var meget længere. De hentede en Mængde Varer i København og i Korsør, ligesom de tit kørte til Karrebæksminde efter Produkter, som blev sendt over fra det laalandske Gods.

1619-20 maa Bonden Hans Smidt i Munke-Bjærgby bøde 1 Dlr. „for Mistag paa en Vogn ved Pinnemølle". Det er ikke helt klart, hvad hans Forseelse har bestaaet i; antagelig er det et mindre Tyveri af Brædder, han er blevet grebet i, og som han har faaet Tilgivelse for mod at betale 1 Dlr. i Sagefald. 1634-35 maa Jens Olsen, der tjente hos Laurids Tørre i Lynge, bøde 7 Dlr. „for tvende Deller, han slog under sig, af dem han aag fra Schibholmb". Her er der i hvert Fald tydelig Tale om Tyveri.

Af foranstaaende Notitser erfarer vi, at Havnen søgtes af Skuder fra Æbeltoft, Læsø og Kongsbak (Kungsbacka i Halland), men ogsaa, at Handelen om Trævarerne afsluttedes med Skipperne selv. Naar det siges, at Skibholm har været Havn for Slagelse, kunde man ud fra disse Oplysninger indvende, at vi ikke ser noget Spor af Slagelse-Købmænds Virksomhed. Det eneste Spor af Købmand, der kan være Tale om, er den foran nævnte Laurids Olsen i Næsby ved Stranden; det er vel nok en stedlig Handelsmand, som har haft en lille Tømmerplads ved Havnen derude.

FRA KARL GUSTAV-KRIGENE.

Svenskekrigene staar i den almindelige Bevidsthed som en Mørkets Tid, da alle onde Aander var sluppet løs; Landet hærgedes med Mord og Brand, og intet blev skaanet. Mindet herom er ad mundtlig Vej forplantet fra Slægt til Slægt; medens andre Ulykker er gaaet i Glemme, har Folk stadig kunnet mindes Svenskekrigene; de har gjort et dybere Indtryk end noget andet. Historien lærer os, at alt dette i og for sig er berettiget. Landet blev lagt øde og det varede mange Aar, før det kom til Kræfter igen. Af Sorø Akademis Regnskaber fremgaar saaledes, at man i Krigsaarene ingen Indtægt fik af Bøndergodset, særlig var det laaland-falsterske Gods ilde medhandlet, men ogsaa det sjællandske havde faaet en slem Medfart. De gamle Jordebøger med deres Fortegnelser over, hvad hver Bonde skyldte af sin Gaard, blev efter Krigen sat ud af Kraft, og en Kommission besigtigede Bøndergaardene og bestemte, hvad hver Bonde kunde yde under Hensyn til Gaardens Tilstand, men det blev kun en lille Brøkdel af de ordinære Ydelser.

Selve Sorø Akademi synes at være sluppet helskindet gennem Krigen i det store og hele. Et Sagn vil vide, at Karl Gustav i sin Ungdom skal have været Elev paa Sorø, og at han derfor som gammel Soraner sørgede for, at Skolen ikke blev plyndret. Men det lader sig vistnok ikke bevise. Imidlertid fik man for Betaling Svenskerne til at ustede et Salvagarde-Brev paa Sorø — et Brev, som garanterede Stedet mod Plyndring og Ødelæggelse, og Svenskerne lagde paa Godset en lille Vagt, Salvagarden, som skulde sørge for Overholdelsen heraf.

Denne Salvagarde maatte underholdes af Skolen, og Regnskaberne viser, at den svenske Sikkerhedsvagt paa flere Maader har vidst at skaffe sig Indtægter. Saaledes maatte man engang betale Pufendorff — den øverstkommanderende — 36 Rdl. for at Bønderne kunde faa Lov at pløje paa Ladegaarden. Endvidere maatte Akademiet købe Hø af Salvagarde-Folkene i Gyrstinge, Alsted og Broby — naturligvis Akademiets eget Hø, som Svenskerne nu tilskrev sig Retten til. Paa samme Maade købte man Kornet af de svenske Officerer. Men det ser dog ud til, at det hele har kunnet faa Lov at gaa sin daglige Gang, blot man gav Svenskerne lidt Drikkepenge. I 1659-60 blev der saaledes paa Akademiets Ladegaard saaet 102 Td. Byg og avlet 602 Td., en efter Tidens Forhold god Afgrøde. Men samtidig havde man saaet 31 Td. Havre; den blev helt opædt paa Marken af Svenskernes Heste. Ladegaardens Køer (40 ialt) var bortforpagtede til en Hollænderkvinde Silche Johansdatter for en aarlig Afgift af 5 Rdl. pr. Ko — vel at mærke saaledes, at hun fik gratis Foder og Husrum til dem alle — men under Krigen kunde hun ikke svare hele Forpagtningssummen; 1658-59 blev hun ofte udplyndret af Fjenden for det Smør og Ost, hun havde samlet, og 1659-60 tog Fjenden 3 af hendes Køer; samtidig blev 12 af de gamle, udlevede Køer slagtet til Akademiets Behov.

Naturligvis slap man ikke for Indkvartering, Levering af Foder, Kørsel og forskelligt andet, som Krigen fører med sig, det gik vel nok mest direkte ud over Bønderne. Hofmesteren paa Akademiet kunde af den Grund ikke faa kørt Brænde til Akademiet

og maatte bede Svenskerne om, at Bønderne ogsaa maatte faa Lov at besørge dette som de plejede. Til Fæstningsarbejderne ved Korsør udskrev Svenskerne en Del Skoveffekter; et Brev herom er bevaret i det svenske Rigsarkiv:

Befales hermed strengeligen Ridefogden paa Sorø Kloster at I straks uden nogen Ophold gør Anordning i Eders Len, som af medfølgende Ordre er at se, efterskrevne Specificationer at forskaffe, inden 12 Dages Forløb, som til den Fortifications (ɔ: Befæstnings) Bygning ved Korsør skal forbruges og ibidem leveres, nemlig:

Egeplanker, 14 Fod lange og 4 Fingre tykke.....16
Skærebøg til at reparere Skufkarrerne (ɔ: Hjulbørene) med.....1
Pallisader, 10 Fod lange og ½ Fod tykke.....390
Rette Risege til Broen, 18 Fod lange.....6
Unge rette Risege, 40 Fod lange.....2
Vogne, som daglig skal arbejde med en dygtig Karl.....5

Saafremt Forsømmelse sker, da maa I forvente skarp militarisk Eksekution. Hvorefter I kan vide Eder at rette og for Skade at tage Vare. Slagelse den 17. Aug. 1659.

Hans kongl. Majts. af Sverige bestaltede Commissarius.

Jens Hansen.

Det Indtryk, man gennem Regnskaberne faar, at alt kunde gaa saa slideligt, naar kun Svenskerne fik Drikkepenge, er for saa vidt rigtigt nok, men naar Drikkepengene omsattes i vaade Varer, blev Svenskerne nogle farlige Personer at have gaaende. Vi er i Stand til at faa et lille Indblik i deres daglige Færd i Sorø. I det svenske Rigsarkiv er bevaret nogle Akter vedrørende et Forhør i Anledning af en Druk-

kenskabstumult i Sorø i 1659 — en Kopi heraf er velvilligst overladt mig af Musæumsdirektør, Dr. phil. M. Mackeprang. — De er egentlig ikke af almen Interesse, men giver dog et lille Udsnit af Livet i Sorø i denne bevægede Tid, og et kort Uddrag skal derfor meddeles her.

Den 13. Aug. 1659 havde en Salvagardeofficer ved Navn Jung Curt (eller Curten) været Genstand for en Forhaanelse fra nogle fulde svenske Soldaters Side, og da han vilde straffe den skyldige, kom det til Slagsmaal, hvorved Jung Curt blev saaret. Han indgav derfor Klage til den svenske Konges Sekretær, hvori det bl. a hedder:

De Salvagarde-Soldater, som ligger i Kvarter her, forulemper oftere Professorerne og Indbyggerne i denne lille By, idet de daglig flokkes, drikker sig snydefulde og opfører sig højst upassende. Forleden Lørdag gik det ud over min „unge Mand" (Tjener?); da han kom forbi Værtshuset for at ride Heste til Vands, blev han uden at have givet Anledning dertil kastet af Hesten og pisket haardt, saa han maatte rende fra Hesten og søge Hjælp hos mig. Tre af dem steg da til Hest, blandt hvilke Niels Petersen; jeg bebrejdede dem deres Optræden og spurgte om Grunden, og saa svarede Niels Petersen trodsig, at det vilde han gøre en Gang til, og jeg skulde ogsaa selv tage mig i Agt, det kunde godt gaa ud over mig selv. Det blev mig dog for galt, i Betragtning af den Respekt, jeg skylder mine høje Herrer, og jeg gav ham et Slag med den flade Klinge. Han sprang af Hesten; de andre omringede mig, Niels Petersen gik lige løs paa mig og tilføjede mig et dødeligt Stik i Bugen, saa jeg blev nødsaget til

at trække mig tilbage til mit Hus. Saa kom alle de andre Svirebrødre, 8—10 ialt, alle til Hest, hen til mit Kvarter, og førte i Haanden Pistoler med spændte Haner. De slog alle Ruderne ud for Værten, for ind i Stuen, søgte i Kammeret, hvor Værtinden var, de vilde myrde mig paa en grusom Maade. De vilde ingen lade komme ind i Huset, ikke engang Barberen, og ingen kunde gaa sikkert for dem paa Gaden, men maatte stænge Huse og Døre. De skød adskillige Gange efter mig, skældte mig ud for Skælm og Tyv, og saadan huserede de i 3 Timer, alt mens jeg befrygtede, at de vilde storme Huset og mit Kammer for at faa mig slaaet ihjel. Da de nu havde raset længe nok, forlod de Huset og red fra hinanden. Men to af dem, Niels Petersen og Anders, Hr. Marcherts Tjener, drog atter til Drikkehuset og turede løs paany og lod sig forlyde med, at næste Morgen skulde hele Salvagarden komme sammen og give mig min Bekomst. Da jeg nu paa Borgernes Anmodning lod 2 Mand fra Byen gaa ind for at arrestere Niels Petersen, gav den anden, Anders, straks Ild paa Manden, og sendte ham 4 meget farlige Kugler gennem Læggen og paa den anden, som stod ved Siden af, gennem Laaret. Niels Petersen slap under denne Tumult bort, men den anden, Anders, har jeg ladet sætte fast for Vold, og afventer mine høje Foresattes nærmere Besked med Hensyn til ham.

Ved denne Ugerning er ikke alene mine høje foresattes Autoritet blevet forringet, men jeg er højlig blevet krænket paa min Ære og Sundhed, saa jeg ikke ved, om jeg slipper herfra med Livet. Jeg beder om, at der maa blive holdt Forhør i Sagen, og at Gerningsmændene maa blive straffede.

15. Aug. 1659 klager flere Borgere fra Sorø over den Medfart, man har lidt fra nogle af Cancellisternes Tjenere, som ligger i Kvarter her i Amtet. De ikke alene red Grassat frem og tilbage paa Gaden, de slog Ruderne ind for Godtfolk og har skudt paa to Borgere, der af Salvagarden (ɔ: Jung Curt) havde faaet Befaling til at sætte dem i Arrest. De bekræfter, at ogsaa Salvagarden (ɔ: Jung Curt) har været Genstand for Overfald og ilde Medfart.

24. Aug. 1659 udstedes fra Feltlejren ved København en Ordre om, at der skal afholdes Forhør i Anledning af de stedfundne Tumulter indenfor den stedlige Salvagarde, og Esaias Pufendorff faar Bemyndigelse hertil, og skal tilkalde Dr. Ernst (Professor ved Akademiet). Alle Forhørene skal føres til Protokol.

25. Aug. kom Pufendorff til Sorø og lod udsende nogle Ryttere at lede efter de Salvagardister, der havde deltaget i Tumulterne, men fandt kun Mikkel i Ørslev; de fleste af de andre var nu draget til Kronborg.

Pufendorff skildrer nu Sagens Gang; Jung Curts Klageskrift fremlagdes; Klagen gentages mundtlig, og det samme sker med Borgernes Klage; herunder rejses der Krav om Erstatning og Lægehonorar; den saarede Jens Handskemagers Kone anmodede med mange Tarer ikke alene om Penge til at betale Barberen med, men ogsaa om Godtgørelse for de mange Smerter, hendes Mand havde maattet udstaa, og for det Tab, han havde lidt ved ikke at kunne passe sin Forretning.

Derefter afholdtes Forhørene. Først afhørtes Jens Schade, i hvis Hus Salvagarden oprindelig havde

drukket, og foran hvilket deres Heste holdt. Han oplyser, at der var tilstede Niels Petersen i Fuldby, Hr. Biugs Tjener, Anders i Fjenneslevmagle, der var herreløs, Carl, som havde været Hr. Faxelius' Tjener, Mikkel i Ørslev, Hr. Sekretær Clingens Tjener, Johan i Bjernede, Hr. Kylanders Tjener, og Anders i Ebberup, Hr. Märchers Tjener. Han indrømmede halvt, at han, da Borgerne første Gang kom for at arrestere Niels Petersen, var gaaet i Kavtion for denne. Der var saa blevet stillet en Vagt af Borgerne op foran Huset, og da Værtinden saa, at Niels Petersen og Anders blev utaalmodige herover og vilde begive sig ud paa Gaden med deres Vaaben, hidkaldte hun denne Vagt. Der kom da nogle Borgere ind, og en af dem, Augustin, havde set, at Anders havde en Pistol under Frakken. Han bad ham lægge den, men Anders skød løs, og under Tumulten slap Niels Petersen bort.

Næste Vidne var Filip Helvicus Chelius, Korporal under Oberst Hyder. Hans Forklaring faldt i det hele sammen med Jung Curts. Niels Andersen, Borger og Skræder i Sorø, var ogsaa tilstede ved Tumulternes Opstaaen, og bevidnede bl. a., at Jung Curts Tjener blev truet med Pistol.

Saa kommer Forhøret til af dreje sig om Slagsmaalet med Jung Curt. Her afhøres Johan Carolus Morvil, „Chirurgus" i Sorø. Om Slagsmaalets Opstaaen ved han intet at sige, men dets Forløb skildrer han i Overensstemmelse med Jung Curt. Gæstgiver Henrich Lindner ligeledes, dog bemærker han, at man egentlig ikke kan sige, at Jung Curt først saarede Niels Petersen, efter at han selv var blevet saaret af denne, for de havde bestandig hugget løs

paa hinanden! Henrich Lindners Kældersvend, Peter, har hørt, hvordan Ordene faldt i det indledende Skænderi, og fortæller ogsaa, at „den lille Mikkel“ var redet ind i Værtens Stue med sin Hest.

Angaaende Borgernes Optræden som Politi kommer saa Forhørets sidste Del til at dreje sig. Først afhøres Jens Nielsen, som havde staaet Vagt ved Døren. Han bekræfter, at Jens Schades Frue havde sendt ham afsted efter Borgervagten for at arrestere Niels Petersen og Anders, som var inde i Værtshuset, og hun havde fra Vinduet advaret dem mod Anders, der havde en Pistol og vilde skyde. Augustinus havde da sagt: Han kan skyde Fanden! Væk med Pistolen. Herind med Jer, I Karle! Anders havde da ladet Rasmus Skræder og Augustin komme ind, men da flere Borgere vilde følge efter, havde han skudt og ramt Jens Handskemager i Læggen. Jens Handskemager havde ikke gjort noget Forsøg paa at tage Pistolen fra ham. Rasmus Phærius (Skræderen), som erklærede Niels Petersen for anholdt, blev derefter afhørt. Han bevidnede, at Værten, Jens Schade var gaaet i Kaution for Svenskerne. Adam Kromand, som havde været med at erklære Svenskerne anholdt, afgav derefter Forklaring, og Martin Billedskærer fortalte bl. a., at det var ham, der havde slaaet Pistolen ned for Anders, saa Skuddet kun havde ramt Jens Handskemager i Læggen — ellers vilde det være gaaet gennem Brystet.

De anklagede blev derefter afhørt; Mikkel, Sekretær Klingens Tjener, havde kun slaaet en Rude ud, og mente at kunne slippe med at betale denne. Carl, Faxelius' tidligere Tjener, indrømmede, at han havde skældt Jung Curt ud for Skælm og Tyv saavel

paa tysk som paa svensk, men mener at være straffet tilstrækkelig derved, at han er blevet afskediget fra sin Stilling i de landgrevelige Rytteres Korps. Anders søgte forgæves at hævde, at hans Skyderi havde været Vaadeskud, men modsagdes bestemt af Borgerne.

Endelig foreligger en Erklæring fra Chirurgen Johannes Carol. Morvil om, at det vil koste 6 Rdl. at faa behandle Jung Curts Saar, og 9 Rdl. for Jens Handskemagers Ben. — De knuste Ruder vurderes til 1½ Rdl.

Hvad der er sket med de skyldige, faar vi ikke noget nærmere at vide om. Pufendorff arresterede Anders og den herreløse Carl, men de andre Urostiftere gik maaske fri. — Denne ret vidtløftige Historie er naturligvis kun en ganske ringe Begivenhed i Forhold til, hvad der ellers skete i disse bevægede Tider og for saa vidt ikke Omtale værd. Dog synes jeg, at den har nogen Interesse, netop fordi den viser, at Sorøborgerne selv maatte træde op for at holde Justits og Orden blandt de fulde Svenskere. Helt forkuede kan de da ikke have været, naar der i deres Midte fandtes Mænd som Augustinus med udødelige Helteord paa Læben, og som den tapre Skræder Rasmus, der vovede at lægge Haand paa den værste Urostifter. Og ganske morsomt er det, at vi faar dette Indblik i Forholdene netop gennem Fjendens eget Arkiv.